

У СВІТІ ВЛАСНИХ НАЗВ

Катерина Глуховцева

НАЙПОШИРЕНІШІ УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩА ЛУГАНЩИНИ

Питання функціональної активності прізвищ залежить від особливостей творення, наявності окремих формантів у складі основи, характеру твірної основи (відантропонімної чи відапелятивної). На думку дослідників, прізвища, «утворені від імен, становлять серед українських та інших слов'янських (і не тільки слов'янських) прізвищ дуже помітну й кількісно значну групу» (Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. — К., 1967. — С. 35; далі — Редько). В антропоніміконі луганців вони також численні. За нашими підрахунками, у «Словнику прізвищ жителів Луганщини» (Глуховцева К. Д. Словник прізвищ жителів Луганщини: у 2 т. / За ред. проф. К. Д. Глуховцевої. — Луганськ, 2010. — Т. 1-2) зафіксовано близько 3% таких прізвищ. Це здебільшого похідні від чоловічих імен: *Степаненко, Степаненков, Степанець, Степаник, Степанишин, Степанищев, Степанкевич, Степанков, Степанов, Степановець, Степанський, Степанцев, Степанцов, Степанченко, Степанчук, Степанюк, Степанян, Степаняни*. Зіставний аналіз чоловічого та жіночого іменника, зокрема списку імен-лідерів певної території, з прізвищами відантропонімного походження дає підстави стверджувати, що функціональна активність імені мало позначилась на кількості варіантів прізвищ, утворених від одного імені. Проте спостережено таку закономірність: що більше варіантів має власне ім'я, то більша кількість прізвищ може від

нього утворитися. В антропоніміконі луганців виявлено найбільше похідних від імен *Іван, Андрій, Петро, Михайло*.

Рідше основою для творення прізвищ стають жіночі імена, серед них: *Анна, Дар'я, Марина, Марфа, Наталка, Тамара, Тетяна*. Так, від імені *Наталка* та його варіантів зафіксовано такі прізвища: *Наталенко, Наталуха, Наталушкін, Натальїн, Наташкін, Наталчин*. Ім'я *Анна* стало базою для таких власних назв: *Анненко, Анненков, Аннич, Аннусов, Аннушкін, Аннюк*. Як стверджує Ю. К. Редько, серед відіменних прізвищ похідні від жіночих імен становлять 6% (Редько, 36).

Станом на 2001 рік (за результатами перепису населення) найпоширенішими прізвищами серед громадян України були: Шевченко — 158462 особи, Мельник — 158042, Коваленко — 134291, Бондаренко — 133988, Ткаченко — 123594, Кравченко — 113851, Ковальчук — 100598, Коваль — 91339, Шевчук — 82397, Савченко — 67424, Лисенко — 66506, Мороз — 65645, Ткачук — 63966, Петренко — 63425, Бондар — 52088 (Боднар — 22129). Як бачимо, це здебільшого прізвища, утворені від назв професій, роду занять, окремих імен (*Сава, Петро*), назв осіб за індивідуальною ознакою першоносія (*Лисенко*) тощо (http://uk.wikipedia.org/wiki/Українські_прізвища).

Якщо проаналізувати антропонімікон жителів окремих міст Луганської області, то найуживанішими, наприклад, у м. Лисичанську, є такі: *Бондар, Бондаренко, Гончаренко, Кравченко, Науменко, Олійник, Шевченко*; у м. Свердловську — *Божко, Бондаренко, Борисенко, Дяченко, Іваненко, Савченко, Чередниченко, Шевченко*; у м. Кремінному — *Коваленко, Кривич, Ляшенко, Василенко, Волошин, Іванченко, Коваленко, Пастух, Рудь, Бондаренко, Шевченко*; у м. Гірському — *Беда, Бондаренко, Гребенюк, Білоусов, Герман (Гірман), Дейниченко, Зінченко, Калашиник, Коваленко, Кравченко, Криворучко, Перепелиця, Поліщук, Романенко, Руденко, Сенік, Сорока, Стрельник, Ткачук, Шевченко*. Це переважно антропоніми, в основу яких покладено назви осіб за професією, рідше — чоловічі імена, ще рідше — назви осіб за місцем проживання, індивідуальними ознаками першоносія тощо.

Найбільш уживані прізвища сільських населених пунктів типових східнослобожанських говірок, що розміщені в пів-

нічних районах Луганської області, можуть бути пов'язані з місцем, звідки прибули переселенці, або із засновником села. Так, у с. Ольшани Троїцького району компактно переселилися жителі с. Вільшани (нині — Сумщина). Від назви місця проживання утворилося прізвище *Ольшанський*, яке й донині є родовим для багатьох сімей цього села. Щоб якось розрізнити один одного, ольшанці почали йменувати односельців за прізвиськами, якими нерідко ставали назви свійських тварин, напр.: *Кінь (Коні)*, *Корова (Корови)*, *Індик (Індики)*, *Коза (Кози)* та ін. Усі прізвиська мають негативну конотацію. Отже, *Коні* — напористі, *Корови* — незграбні, *Гуси* — галасливі, *Індики* — бундючні, *Свині* — неохайні та ін. Цей відтінок значення відображений у ситуації, коли мати переконувала доньку не виходити заміж за одного з Ольшанських. Наводячи різні аргументи, вона врешті-решт скористалася таким: *Ну куди ти лізеши? Куди? Ти що, не поміаси: та то ж Індики!*

Прізвище *Полтавський* поширене в с. Полтавське (Троїцький р-н), куди переселялися із Полтавської губернії (Шевцова В. О. Топонімія Луганщини: матеріали до спецкурсу. — Луганськ, 2000. — С. 106; далі — Шевцова), прізвище *Роменський* — у с. Новобіла (Новопсковський р-н), де проживають переселенці з Роменщини (нині — Сумська область).

Найбільш поширеними прізвищами с. Бутове Старобільського р-ну є антропоніми першопоселенців. Усі вони мали великі родини, тому й сьогодні цих прізвищ найбільше у згаданому населеному пункті. Це *Циганок*, *Черниш*, *Крутько*. Цікаво, що носії прізвища *Черниш* були русоволосими, тому, ймовірно, воно мало іронічний характер, оскільки *Циганки* справді були темноволосими й темношкірими. Вуличні прізвиська ці родини також мали, але вони присвоювалися за якісь індивідуальні риси одного з членів родини. Одну родину *Циганків* прозивали *Череватими*, іншу — *Ротними*, ще іншу — *Ротані*, а родину на прізвище *Беседа* по-вуличному звали *Параньки* (за ім'ям бабусі *Параски* — *Параньки*). Був тут і *Мінько*, *Дасинок* тощо.

У с. Лиман Старобільського р-ну найбільш уживаним є прізвище *Байрачний*. На меморіальній дошці пам'яті в центрі села викарбувано десятки прізвищ Байрачних, які загинули в роки війни. Отже, раніше цих прізвищ у селі було ще більше.

У багатьох населених пунктах краю найпоширеніші прізвища збігаються з назвами поселень, як-от: у с. Михайлюки Новоайдарського р-ну найуживанішим є прізвище *Михайлюк* (назву населеного пункту мотивують іменем його засновника), у с. Гречишкіне цього ж району більшість родин носять прізвище *Гречишкін* (село назване на честь першопоселення Гречишкіна (Шевцова, 96)), у с. Великоцьке Міловського району поширене прізвище *Великоцький* (назва села утворилася від прізвища першопоселення Великоцького (Шевцова, 93)), у с. Чорнухине Перевальського р-ну до цього часу є чимало носіїв прізвища *Чорнуха* (назву села мотивують прізвищем *Чорнуха*, назву річки (*Чорнуха*) вважають вторинною (Шевцова, 94)), у с. Лизине Білокуракинського р-ну одне з найпоширеніших прізвищ — *Лизенко* (назву поселення пов'язують з іменем *Ліза* або прізвищем *Лизенко* (Шевцова, 94)).

У багатьох власних назвах помічаємо основи топонімів чи гідронімів, уживаних на Луганщині: *Заміуський* (р. Міус), *Біловодченко*, *Біловодський* (сmt Біловодськ), *Нещерет*, *Нещеретний* (с. Нещеретове Білокуракинського р-ну), *Донець*, *Дон* (річки Сіверський Донець і Дон), *Бахмутський* (с. Бахмутівка Слов'янoserбського р-ну), *Луганський*, *Луганцев* (м. Луганськ), *Кризький* (с. Кризьке Марківського р-ну), *Великіцький*, *Великоцький* (с. Великоцьке Міловського р-ну), *Деркульський* (р. Деркул).

Загальна кількість поданих прізвищ *Словника* становить більше 25 тис., з яких на букву А подано 1200, на Б — 3000, на В — 900, на Г — 1500, на Д — 1200, на Е — 20, на Є — 190, на Ж — 300, на З — 700, на І — 290, на Й — 6, на К — 3200, на Л — 1100, на М — 1600, на Н — 600, на О — 400, на П — 1900, на Р — 700, на С — 2300, на Т — 900, на У — 180, на Ф — 300, на Х — 500, на Ц — 180, на Ч — 600, на Ш — 850, на Щ — 100, на Ю — 80, на Я — 200. Отже, найбільш представленими в антропоніміці луганців є прізвища на букви Б, К та С.

Морфологічна будова прізвищ жителів Луганщини різноманітна. Серед них нараховуємо багато словотворчих типів. Найпоширенішими є такі: прізвища із суфіксом **-енк(о)** (*Степаненко*, *Шевченко*, *Юрченко*, *Ткаченко*); із суфіксами **-ук**, **-юк**, **-чук** (*Іванюк*, *Ковальчук*); із суфіксами **-ськ-**, **-цьк-**, **-зьк-**

(*Квітковський, Яблоновський*); прізвища, утворені лексико-семантичним способом (*Шуліка, Середа, Бойко*).

Отже, функціональна активність прізвищ за різними ознаками — цікавий об'єкт дослідження історії конкретного населеного пункту. З ним пов'язані питання правопису антропонімів, взаємодії соціологічних та лінгвальних чинників у формуванні прізвищевих назв. Словники регіональних прізвищ розширюють наше уявлення про культуру певних поселень, про провідні тенденції і способи номінування осіб, а також про соціологічні та культуромовні аспекти формування власних назв, ареальні тенденції номінування поселенців.

Святослав Вербич

ЯК ПОЯСНЮВАТИ ПОХОДЖЕННЯ ВЛАСНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

У колі мовознавчих дисциплін окремішне місце посідає *ономастика*, або назвознавство, — наука, що вивчає походження, будову, становлення і функціонування різноманітних власних назв. Особливу увагу з-поміж різних класів онімної лексики привертають власні географічні назви, чи топоніми, як-от: назви поселень, водойм, гір, морів, країв, регіонів. Специфіка топоніміки в тому, що у своїх висновках вона, крім суто мовних даних, використовує ще й факти з місцевої історії та географії. Саме тому цю ономастичну галузь часто називають ще триєдиною наукою. Це дуже важливо враховувати під час аналізу топонімії.

Акцентування лише на формальній структурі топоніма без урахування природно-географічних особливостей місцевості, де засвідчено певний об'єкт, а також історичних умов, у яких виникла та чи інша власна географічна назва, може спрямувати дослідника на хибний шлях пошуку істинного значення твірної основи. Наприклад, назву райцентру на Хмельниччині *Полонне* П. Д. Ткачук пояснює так: місто одержало назву від слова